

به گزارش معاونت پژوهش مدرسه علمیه تخصصی الزهرا (سلام الله علیها) دبیرخانه همایش ملی اجتهاد پویا و حقوق اجتماعی زن با همکاری گروه فقه امور زنان و خانواده پژوهشگاه مطالعات فقه معاصر دوازدهمین پیش نشست علمی را با عنوان «اجتهاد پویا و نقش آن در استنباط احکام بانوان» را در تاریخ ۳۱ شهریور ماه برگزار کرد.

ارائه دهنده این نشست حجت الاسلام والمسلمین مهدی سجادی امین، عضو شورای علمی گروه فقه امور زنان و خانواده پژوهشگاه مطالعات فقه معاصر بود که در ابتدای بحث به تبیین ماهیت اجتهاد پویا و جایگاه آن در استنباط احکام زنان پرداخت. در نخستین بخش از این نشست، ماهیت اجتهاد پویا مورد بحث و بررسی قرار گرفت. وی تصریح کرد که اگر باب اجتهاد بسته فرض شود، پویایی فقه نیز عملاً از بین خواهد رفت. اجتهاد در ذات خود ظرفیت پویایی دارد، زیرا «بذل نهایت جهد برای کشف اراده تشریعی» مستلزم آن است که شیوه و میزان تلاش استنباطی، با نیازهای هر عصر و زمانه تناسب پیدا کند. یکی از نکات کلیدی که در این نشست مورد تأکید قرار گرفت، تبیین صحیح مفهوم پویایی بود. سجادی امین هشدار داد که نباید «اجتهاد پویا» را با «فقه التقاطی» یا تغییر در اصول و مبانی اصیل فقه اشتباه گرفت. در واقع، فقه پویا همان فقه سنتی است که در مقام مواجهه با حوادث و مسائل نو، از ظرفیت‌های خود برای پاسخگویی به واقعیت‌های جدید استفاده می‌کند و با حفظ روش‌های اصیل، کارآمدی خود را نشان می‌دهد.

در ادامه، ابزارهای مورد نیاز برای این فرآیند معرفی شد. برای دستیابی به یک استنباط پویا و دقیق، استفاده از ابزارهای مکملی همچون «فهم عرفی» برای درک صحیح موضوعات جدید، «مذاق شارع» برای شناخت جهت‌گیری‌های کلی شریعت، و همچنین بهره‌گیری از «سیره و شهرت» به عنوان پشتوانه‌های اصولی، از ضرورت‌های اجتناب‌ناپذیر می‌باشد. محور اصلی بحث در این نشست، پیوند میان اجتهاد پویا و حقوق زنان بود. استاد این نشست خاطرنشان کرد که تغییر در سبک زندگی، سطح تحصیلات و نقش اجتماعی زنان، زمینه‌ساز پدید آمدن واقعیت‌های جدیدی شده است که نیازمند بازخوانی فقهی است. هدف از این بازخوانی، تغییر در احکام الهی نیست، بلکه هدف، تشخیص دقیق موضوعات و اقتضانات زمان برای فعال‌سازی ظرفیت‌های شریعت در پاسخ به حقوق اجتماعی زنان است.

وی در این راستا، یک قاعده روش‌شناختی مهم را مطرح کرد: تفکیک میان «احکام ثابت» و «موضوعات متغیر». طبق این قاعده، اگرچه شریعت و احکام آن ثابت است، اما موضوعاتی که این احکام بر آن‌ها صدق می‌کنند، ممکن است در گذر زمان دگرگون شوند. تغییر در ماهیت یک موضوع می‌تواند ضرورت بازنگری در نحوه اجرای حکم را ایجاد کند، بدون آنکه لزوماً به معنای تغییر در مبانی اصولی فقه باشد.

استاد این پیش نشست در بخش پرسش‌های کاربردی، چالش‌های موجود در حوزه حقوق خانواده را مطرح کرد. از جمله این که: آیا قالب‌های سنتی عقد و مدیریت خانواده برای الگوهای جدید زندگی پاسخگو هستند؟ همچنین، با توجه به تغییر نقش‌های جنسیتی و فعالیت اقتصادی زنان، این پرسش مطرح هست که آیا تعهدات مالی و مراقبتی مرد باید بر اساس نوع مشارکت زن در زندگی مشترک بازتعریف شود یا خیر.

یکی دیگر از مباحث مهم نشست، توجه به «هزینه‌های فرصت» و «سرمایه‌گذاری انسانی» زن در هنگام انحلال زندگی مشترک باید بود. سجادی امین اضافه کرد: در استنباط احکام مربوط به جدایی، باید به جای نگاه سنتی، به مدت زندگی، نقش‌های اجتماعی ایفا شده و هزینه‌هایی که زن در طول زندگی مشترک برای خانواده صرف کرده است، توجه ویژه‌ای شود تا عدالت در احکام تحقق یابد.

در بخش چالش‌های روش‌شناختی، خطر تلقی نادرست پویایی و حرکت به سمت فقه التقاطی مورد هشدار قرار گرفت. همچنین، این چالش مطرح شد که چگونه می‌توان میان «تکلیف ابدی» و «اقتضای تاریخی» مرز مشخصی قائل شد؟ فقیه باید بتواند تشخیص دهد که کدام احکام از باب تبلیغ و تشریع تعبدي هستند و کدام احکام (مانند احکام مربوط به مدیریت یا مشاورت) نیازمند بررسی پویا و مصلحت‌محور هستند.

همچنین در این نشست به ضرورت بررسی دقیق کیفیت و میزان برخی احکام، مانند پوشش، پرداخته شد. مطرح شد که آیا این موارد صرفاً مصداق‌های متفاوت مصلحت‌های ثابت هستند یا کیفیت آن‌ها نیز با توجه به اقتضانات زمان و مکان قابل تغییر است؟ این بحث نشان‌دهنده تلاش برای رسیدن به دقت حداکثری در استنباط‌های مرتبط با زیست اجتماعی زنان است.

در نهایت، این نشست با این نتیجه‌گیری به پایان رسید که اجتهاد پویا باید با حفظ دقیق مبانی فقهی، موضوعات و مقتضیات متغیر را شناسایی کند. تنها از این طریق است که فقه می‌تواند به جای تکرار احکام ناظر به ساختارهای تاریخی، با واقعیت‌های زندگی معاصر زنان همگام شده و پاسخی کارآمد، عادلانه و متناسب با نیازهای امروز جامعه ارائه دهد.